

Revista Catalana de Teologia

45/1

2020

ATENEU UNIVERSITARI SANT PACIÀ
FACULTAT DE TEOLOGIA
DE CATALUNYA

REVISTA CATALANA DE TEOLOGIA

Exegesi, patristica, teologia, litúrgia, història, dret canònic

Volum 45/1
2020

ATENEU UNIVERSITARI SANT PACIÀ
FACULTAT DE TEOLOGIA
DE CATALUNYA

© Edicions de la Facultat de Teologia de Catalunya
Juny de 2020

Amb llicència eclesiàstica

ISSN: 0210-5551
EISSN: 2385-4715

Preu de subscripció:

2 fascicles l'any: 40 €
Estranger: 50 € / 70 \$
Preu d'un fascicle: 25 €

Administració:

Ateneu Universitari Sant Pacià
Facultat de Teologia de Catalunya
Diputació, 231 – 08007 Barcelona
E-mail: *publicacions@teologia-catalunya.cat*
publicacions@edusantpacia.cat

Impressió:

Dipòsit legal: B.6591-1976

REVISTA CATALANA DE TEOLOGIA

Exegesi, patristica, teologia, litúrgia, història, dret canònic

Edició

Edicions de la Facultat de Teologia de Catalunya

Director

Marcos Aceituno Donoso

Secretària de Redacció

Cristina Godoy Fernández

Comitè de Redacció

Marcos Aceituno Donoso
Cristina Godoy Fernández
Emili Marlés Romeu
Armand Puig i Tàrrach

Consell de Redacció

David Abadías
Marcos Aceituno
Santiago Bueno
Joan Carrera
Jordi Gayà
Daniel Palau
Gabriel Seguí
Lluís Serra
Joan Torra
Albert Viciano

Consell Assessor

Gennaro Auletta (Pontificia Università Gregoriana – Roma)
Juan José Ayán (Universidad San Dámaso – Madrid)
Juan Chapa (Universidad de Navarra – Pamplona)
Joan Ferrer (Universitat de Girona)

Jörg Frey (Universität Zürich)
Martí Gelabert (Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer – València)
Miquel dels Sants Gros (Arxiu i Biblioteca Episcopal – Vic)
Santiago Madrigal (Universidad de Comillas – Madrid)
Daniel Marguerat (Université de Lausanne)
Tobias Nicklas (Universität Regensburg)
Jaume de Puig (Institut d'Estudis Catalans – Barcelona)
Michel Quesnel (Institut Catholique de Lyon)
Josep Rius-Camps (FTC – Barcelona)
Jens Schröter (Humboldt Universität – Berlin)
Pierangelo Sequeri (Pontificio Istituto Teologico per le Scienze del Matrimonio e la Famiglia San Giovanni Paolo II – Roma)
Albert Soler Llopart (Universitat de Barcelona)
Peter Stilwell (Universidade Católica Portuguesa – Lisboa)
Christopher Tuckett (University of Oxford)

Corrector

Antoni Coll Casals

Resums en anglès

Jenny Read-Heimerdinger

Compaginació

Jordi Ardèvol

ÍNDIX

ARTICLES

CORTÈS, E.: Del sacerdocí gratuït a la violència del «zel per YHWH». De la Torà a la literatura intertestamentària: TestLev 5-7	9
VICIANO I VIVES, A.: El sacerdot Pinhàs (Nm 25,1-18) en l'exegesi bíblica dels Pares de l'Església	41
ACEITUNO DONOSO, M.: Sant Pau, un teòleg en evolució. La «teologia de la santedat» en la carta als Gàlates	79
BOSCH-VECIANA, A.: Sur les deux scrupules de Pierre Hadot (à la fin de sa vie)	109
TORRA BITLLOCH, J.: La carta 21 de sant Agustí. La sacramentalitat de la Paraula	121
BUCH, L.: La vocació: el do d'una història d'amor	139
SERRA DE MANRESA, V.: Catalunya i sant Llorenç de Bríndisi	165
FONTBONA I MISSÉ, J.: El diaconat. Teologia i actualitat	201

NOTES

JANERAS, S.: Nota sobre la segona epiclesi de l'«Anàfora de Barcelona» (P. Monts. Roca Inv. 128-178)	243
GODOY FERNÁNDEZ, C.: Nota bibliogràfica de arqueologia cristiana. Un nuevo manual. A propòsit de David K. Pettegrew – William R. Caraher – Thomas W. Davis (eds.), <i>The Oxford Handbook of Early Christian Archaeology</i> (Oxford Handbooks) Oxford: Oxford University Press 2019, 707 pp.	253
REQUESENS I PIQUER, J.: Ressenya i comentari a la <i>Interpretatio</i> d'Arnau de Vilanova. A propòsit d'un llibre recent	277
LA PARRA, J. R.: Nota bibliogràfica. A propòsit de una nueva edición española de <i>Catolicismo. Aspectos sociales del dogma</i> , de Henri de Lubac (Madrid: Ediciones Encuentro 2019). Invitación a la lectura	299

RECENSIONS	319
IN MEMORIAM	
Francesc Xavier Parés i Saltor (1940-2020) per G. Seguí i Trobat	347
Ferran Manresa Presas (1934-2020) per J. Flaquer	351

dificultades insalvables que esto supone, especialmente al considerar las emociones y la empatía.

El quinto capítulo («Dilemas éticos para robots») se sitúa ante las cuestiones morales que aparecen ante la inteligencia artificial, como la eventual programación de los robots ante la toma de decisiones. Plantea diversos dilemas existentes, a la vez que busca desenmascarar las utopías de la Inteligencia Artificial y del Transhumanismo, a partir de los estudios existentes sobre la mente humana.

El sexto y último capítulo («Humanos inmortales»), pone de manifiesto que la Inteligencia Artificial y el Transhumanismo acaban llevándonos a las preguntas esenciales: ¿Qué significa ser humano? ¿Qué significa inteligencia? ¿Hay otra vida o solo se trata de alargar esta? Nuevamente, se adentra en los conocimientos disponibles en animales y humanos, para poder mostrar elementos de originalidad.

Finalmente, en el epílogo, reconoce que cuanto mejor se conoce la mente humana, más evidente se hace que nunca podrá construirse artificialmente. Y aún nos falta mucho para conocer completamente la arquitectura funcional de nuestro cerebro.

Por nuestra parte, no podemos sino poner de relieve que las últimas páginas, que se dedican a la bibliografía, nos muestran una cantidad notable de referencias que nos ayudan a adentrarnos en los desafíos que se plantean dentro de esta obra.

Como puede verse, después de exponer su contenido, la obra busca situarse ante la problemática asociada a la búsqueda de la Inteligencia Artificial. Según lo que ya se ha indicado al comienzo de esta recensión, el valor de esta obra consiste en que la autora es una reconocida investigadora científica, con énfasis en la interdisciplinariedad y, además, en la divulgación científica, que plantea la problemática con competencia y, lo cual es muy poco frecuente, con una perspectiva basada en la antropología cristiana, que desvela los engaños de las falsas utopías y remite a la constitución original del hombre y a su singularidad.

Juan Ramón La Parra Martínez

Xevi CAMPRUBÍ, *La revolució de la impremta. La contribució de la tipografia al desenvolupament de la Catalunya moderna*. (Recerca i pensament, 97) Barcelona – Catarroja: Editorial Afers 2020, 207 pp.

Vet ací una excel·lent monografia elaborada amb documentació inèdita d'arxiu —de la Corona d'Aragó, Episcopal de Vic, Diocesa de Barcelona, Municipal de Girona, Biblioteca de Catalunya, Biblioteca Universitària de Barcelona, Biblioteca Borja, principalment— efectuada pel doctor Camprubí i Pla, professor d'història moderna a la Universitat Autònoma de Barcelona, a propòsit del gran impacte que suscità en la societat catalana el desplegament de la impremta; un novador invent que afavorí, enormement, la circulació de notícies i, alhora, contribuí a la ràpida propagació de noves idees que incidirien en la «forma vitae» dels catalans

dels anys de l'època moderna i contemporània, especialment a partir de la divulgació de les disposicions escrites que eren trameses per les institucions de l'administració política, ordre públic, sanitat i vida eclesial a través de la utilització d'impresos de caràcter efímer —que l'autor qualifica de «menuderies»— i dels quals només s'han conservat una ínfima part atès el seu caràcter fugaç. Aquestes «menuderies», però, són uns impresos que contenen una gran riquesa d'informacions sobre la vida quotidiana, tal com ja ho posà de manifest Pedro José Rueda Ramírez en el seu estudi *Impresos efímeros en la vida cotidiana* (Sevilla 2014). En els segles XVII i XVIII les autoritats municipals se servien de la impremta per a difondre els remeis per a prevenir el contagi de la pesta i per estampar passaports i cèdules o bitllets de sanitat; mentre que les autoritats monàrquiques empraren de manera habitual butlletes impreses per a la recaptació d'impostos —especialment del cadastre— i per trametre edictes i ordres de la Corona arreu del país, especialment durant el nou règim borbònic. Semblantment, el Consell de Cent barceloní se serví de la impremta per divulgar les disposicions de la reglamentació municipal a la població i, prioritàriament, per a la comunicació i informació als jurats, assessors i oficials que treballaven a la Casa de la Ciutat, amb l'ús de butlletes impreses per convocar als plens, celebracions i altres comunicats municipals. La impremta, doncs, ajudà enormement a agilitzar el servei de les tasques administratives, principalment en les grans ciutats. Així, les principals institucions tenien un impressor «propi» que s'ocupava d'estampar la documentació dels bisbats, ajuntaments, institucions de la Corona com, per exemple, el cas de Bernat Pujol, que fou impressor de la Universitat de Cervera.

També l'Església, per la seva banda, se serví de fulls estampats a les impremtes per a gestionar el cobrament de drets i impostos; sobretot, la impremta fou utilitzada per a la distribució de les butlles de la Santa Croada arreu de les poblacions, per a divulgar la devoció als sants i, molt especialment, per a tenir a disposició dels sacerdots impresos per als certificats sacramentals i els típics 'albarans' de confessar i combregar —o «certificats de compliment pasqual»— que Antoni de Bofarull, en temps de la Renaixença, s'hi solia referir com a «butlletins de confessió i comunió» (vegeu, *Costums que's perden y recorts que fuguen*, Barcelona 1880, 118-119). El doctor Camprubí, amb aquesta monografia, posa de manifest que, a Catalunya, les impremtes sobrevisqueren i es multiplicaren arreu per garantir les existències d'impresos que necessitaven les institucions: «Les menuderies asseguraven la subsistència dels tallers en els moments en què no hi havia llibres per editar» (p. 47).

Amb aquesta interessant investigació, l'autor examina les tensions i disputes entre impressors i llibreters, especialment, a partir del segle XVII, quan es va estendre la idea que l'ofici de impressor no era pas una professió mecànica, sinó liberal, car als impressors, per la seva pràctica de composició i correcció de textos, requerien uns coneixements intel·lectuals que els situaven en una posició superior als oficis mecànics.

A partir de la documentació examinada al llarg del llibre que ressenyem es posa en relleu que, a la Catalunya dels segles XVI al XVIII, el conjunt d'impresos

efímers —o «menuderies» estampades als obradors tipogràfics de casa nostra— contribuïren, de manera directa i molt eficaç, al desenvolupament de la vida social en tots els àmbits de la vida quotidiana. Del conjunt d'aquestes «menuderies» estampades a les impremtes de la Catalunya dels segles XVII al XIX, destaquen els *Goigs*, que si bé l'autor s'hi refereix: «Un altre gran producte de consum popular que va tenir una gran circulació a l'època moderna foren els goigs. Pràcticament no hi havia parròquia, convent o ermita que no dedicués un goig a algun sant i el fes imprimir per repartir-lo entre els seus fidels» (p. 163), caldria haver-ne reblat molt més la seva importància, puix que els goigs són els impresos efímers que han estat conservats amb més cura —àdhuc hi ha una associació de col·leccionistes anomenada «Amics dels Goigs»— car són uns impresos que ens ofereixen dades molt interessants, no només sobre antigues devocions del santoral catòlic, ans també ofereixen nombroses notícies sobre l'existència d'antigues impremtes locals de les quals avui se'n sap molt poc la seva producció i singladura. Només, a guisa d'exemple, fer esment d'alguns obradors tipogràfics com ara el de Joaquim Puigrubí, a Tortosa; Francesc de Paula Compte, a Reus; Magí Canals, a Tarragona; Andreu Granell, a Tarragona; Francesc Vilalta, a Vilafranca del Penedès; Martí Trullàs, a Manresa; Josep Tolosa, a Vic; Domènec Feiner, a Vic; Margarida Morera i Joan Dorca, a Vic; Gaspar Garrich, a Girona; Rafael Trellas, a Girona; Ignasi Porter a Figueres; Anton Matas, a Figueres; Josep Pey, a Olot; Miquel Costa, a Olot; Cristòfor Escuder, a Lleida. A la ciutat de Barcelona, els obradors de Josep Altés, Jaume Osset i Pere Batlle, Joan Nadal i Marian Soldevila, entre molts altres impressors locals que mereixerien un estudi sobre l'abast i les característiques de la seva producció de fulls volants, butlletes, goigs, estampes i altres «menuderies».

A propòsit de la importància dels goigs, en el ja molt llunyà segle XVIII, els frares dominics del convent de Santa Caterina de Barcelona en transcriviren la lletra de les principals advocacions en un quadern titulat: *Llibre de Goigs de tots los Sancts y Sanctas* (BUB, Ms 1052) on, a més dels sants propis de l'Orde de Predicadors, hi trobem també el text de nombroses advocacions pròpies de l'Església de Catalunya, com ara la Mare de Déu de Núria, de Montserrat, del Claustre de Solsona, de Santa Eulàlia de Barcelona, de Sant Oleguer i, també, de sants antics molt populars a l'Occident cristià, com ara «Del gloriós Sant March», «De Santa Llúcia, la casta, advocada dels ulls» (f. 90).

Volem cloure la ressenya amb aquests mots de l'autor: «El paper imprès continua tenint, tot i la irrupció de les noves tecnologies de la comunicació, una importància cabdal en el funcionament de la societat» (p. 193), ja que la impremta contribuï, en efecte, a modernitzar nombrosos aspectes de l'activitat humana a partir, no tant amb els llibres, sinó a través de la producció d'obres menors, com ara les butlletes, almanacs, goigs, estampes i fulls volants, que contribuïren al foment de les devocions populars i al desenvolupament, modernització i organització de la vida social. Una felicitació, ben de cor, a l'autor per aquest magnífic estudi.

Valentí Serra de Manresa